

УДК 159.922.27

Олена Музика

ORCID iD 0000-0002-3062-1989

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
бульв. І. Шамо, 18/2, 02154, м. Київ, Україна
o.muzyka@kubg.edu.ua

ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ

У статті досліджуються ціннісно-мотиваційні аспекти педагогічної взаємодії викладача і студентів. Доводиться, що розвиток внутрішньої мотивації та формування почуття компетентності сприяє накопиченню позитивного досвіду вирішення навчально-професійних завдань у процесі ціннісної взаємодії викладача зі студентами. Виокремлюються критерії взаємооцінювання навчальних досягнень з метою сприяння ціннісному осмисленню майбутньої професійної діяльності та формуванню професійних компетентностей.

Ключові слова: взаємодія, мотивація; навчально-професійна діяльність; особистісні цінності; педагогічна взаємодія; студентський вік.

© Музика Олена, 2017

Вступ. Взаємодія між людьми є невід'ємним і багатогранним процесом, необхідним для повноцінного становлення та розвитку особистості. Завдяки цьому процесу відбувається не лише засвоєння соціальних норм, обмін досвідом, а й усвідомлення особистістю себе як суб'єкта діяльності та соціальних стосунків.

Створення розвивального освітнього середовища вишу неможливе без налагодження продуктивної особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії. Саме на її тлі розгортаються мотиваційні процеси, специфіка яких залежить від типу ціннісних взаємовпливів у системах «викладач – викладач», «викладач – студент»,

«студент – студент» (Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень, 2006, с. 320; Климчук В.О., 2014, с. 107; Професійно-орієнтовані завдання з психології : навчальний посібник, 2010, с. 566 ; Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі : методичний посібник, 2015, с. 146). Співпраця, кооперація, пристосування, конкуренція, суперництво, конфлікт, контроль тощо як ситуації педагогічної взаємодії формують специфіку спонукальних механізмів поведінки і ціннісне ставлення до навчально-професійної діяльності.

Мета статті – дослідження організаційних прийомів педагогічної взаємодії, сприятливих для розвитку ціннісно-мотиваційних засад професійних компетентностей майбутніх учителів.

Педагогічна взаємодія і розвиток ціннісної сфери. Взаємодія у системі «викладач-студент» не обмежується прагматично-результативними аспектами. Як правило, це взаємодія суб'єктів із відмінними системами цінностей, які в педагогічному процесі можуть наближатися і віддалятися, розвиватися і видозмінюватися. «Педагогічна взаємодія – це взаємодія ціннісних систем особистостей, якими визначається їх світосприймання, світорозуміння та напрямки саморозвитку» (Музика О. Л., 2017, с. 6).

Механізмом, на основі якого у процесі педагогічної взаємодії здійснюється зв'язок між її суб'єктами – з одного боку, і діяльністю – з іншого, – є взаємодія між цінностями і мотивацією. Для аналізу будь-якої навчальної ситуації і вироблення мотивів діяльності суб'єкт послуговується власними особистісними цінностями. Якщо педагогічні вимоги відповідають особистісним цінностям суб'єкта, то мотиви навчальної діяльності сприймаються ним як внутрішні, його власні, навіть тоді, коли насправді вони були привнесені ззовні. Відтак, і елементи навчальної діяльності сприймаються суб'єктом як необхідні і такі, для виконання яких мобілізуються всі внутрішні ресурси. Якщо ж педагогічні вимоги не знаходять ціннісного відгуку у свідомості студента, вони сприймаються як нав'язані, незрозумілі, а тому й не обов'язкові.

Особистісні цінності необхідні суб'єкту не лише для оцінки ситуації, але й для постановки мети і вироблення необхідних для виконання діяльності мотивів. Нерідко трапляється так, особливо на початку навчання у виші, що студентам бракує особистісних цінностей, пов'язаних із регуляцією самостійної навчально-професійної діяльності. Далеко не завжди цю прогалину можна ліквідувати методами вербального переконання. Специфіка розвитку ціннісної сфери особистості полягає в її нерозривному зв'язку з досвідом діяльності. Накопичений у спільній діяльності ціннісний досвід реалізації того чи іншого мотиву інтегрується в ціннісну сферу особистості.

У ситуації педагогічної взаємодії важливо, щоб ціннісні настановлення педагогів були спрямовані на розвиток тих груп мотивів, які, завдяки усвідомленню студентами успішності виконаної діяльності і себе як суб'єктів цієї діяльності, могли б увійти до структури особистісних цінностей та стати основою розвитку професійної спрямованості.

Педагогічна взаємодія і розвиток мотивації. Загальновідомим є поділ мотивації на зовнішню та внутрішню. Чинниками, які актуалізують зовнішню мотивацію, є оцінки, ситуації змагання, матеріальні винагороди, строки виконання діяльності, призи, прагнення уникнути покарання тощо; внутрішню – задоволення від діяльності, усвідомлення її корисності й важливості, відповідальності за свій вибір і прагнення досягнути бажаного результату. Не підлягає сумніву, що перераховані чинники у тій чи іншій формі є значимими у мотивації навчально-професійної діяльності студентів, у всякому разі саме так це сприймається багатьма із них.

Розвиток мотивації студентів значною мірою залежить від особливостей педагогічної взаємодії, зокрема педагогічного впливу та способів контролю. Для нашої вищої школи нормою є високий рівень орієнтації на контроль. Водночас, як показують психологічні дослідження, значно ефективнішими є стратегії педагогічної взаємодії, що ґрунтуються на орієнтації педагогів на розвиток автономності студентів, заохоченні приймати самостійні рішення в окремих ситуаціях і нести за них відповідальність. Така орієнтація сприяє розвитку

внутрішньої мотивації. В. І. Чирков, посилаючись на дослідження Е. Дісі, зазначає, що педагог, який орієнтований на підтримку автономності учнів, буде посилювати їхню внутрішню мотивацію, самоповагу і тенденцію до компетентності (Чирков В. І. 1997, с. 102-111).

Зазначені вище проблеми є актуальними для сучасної вищої школи і знайшли відображення у нових Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджених МОН України у 2016 році. Зокрема, серед основних дескрипторів Національної рамки кваліфікацій на першій позиції «**автономність і відповідальність** – здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності» (Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти (наказ МОН № 600 від 01.06.16 року), с. 4). Зрозуміло, що досягнути такого рівня якості освітньої діяльності можливо лише за умови розвитку внутрішньої мотивації всіх суб'єктів педагогічної взаємодії – як викладачів, так і студентів.

Педагогічна взаємодія і розвиток почуття компетентності. Важливим показником внутрішньої мотивації є почуття компетентності, яке значною мірою залежить від способів і прийомів організації діяльності. Очевидно, що поряд із традиційними формами педагогічної взаємодії, які пройшли перевірку часом, потрібні й нові, ті, що враховують швидкі динамічні зміни сучасного світу. Наш досвід викладання психології показує, що ефективними є такі форми і прийоми організації взаємодії викладача та студентів у навчальному процесі:

- елементи діалогічного творчого пошуку на інтерактивних лекційних заняттях;
- елементи комунікативного тренінгу та взаємного поцінування студентами навчальних досягнень одне одного на семінарських заняттях, що вибудовуються на засадах мікрогрупової інтеракції;
- організація роботи в системі тріад «дослідник – досліджуваний – експерт-аналітик» на практичних заняттях;
- розвиток дослідницьких та інтерпретаційних навичок студентів на лабораторних заняттях із допомогою попередньо зібраного ними емпіричного матеріалу;

- планування самостійної роботи з урахуванням можливості вибору способів і/чи змісту діяльності студентами задля забезпечення можливості переживання ними відчуття самодетермінованості (Музика О. О., 2017, с. 225-227.; Музика О. О., 2016, с. 63-73.).

Ці прийоми педагогічної взаємодії сприяють розвитку почуття компетентності, оскільки рівень творчої активності та вибір складності завдань, які вирішуються, значною мірою залежить від самих студентів. У випадку, коли вибір нав'язується, завдання можуть виявитися заскладними, що веде до почуття неповноцінності, або ж, навпаки, занадто простими, тоді, зрозуміло, почуття компетентності також не виникає. При зовнішньому підкріпленні людина схильна вибирати прості завдання, щоб із меншими зусиллями збільшити розмір винагороди за їх виконання, а в ситуації вільного вибору обрання складних завдань значно зростає, оскільки почуття компетентності та самодетермінації, як складові внутрішньої мотивації, є значно сильнішими та дієвішими стимулами.

Кожен вид занять має свою специфіку, оскільки передбачає досягнення різних цілей. Для прикладу, опишемо особливості організації взаємодії викладача та студентів на семінарських заняттях із психології. Метою семінарських занять є сприяння усвідомленому поглибленому засвоєнню найскладніших проблем у межах теми, яка виноситься на обговорення, а також розвитку вмінь робити теоретичний аналіз та узагальнення, висловлювати й аргументувати власні думки, порівнювати й оцінювати, робити висновки.

В основі нашої роботи лежать вимоги, прописані у Тимчасовому положенні про організацію освітнього процесу в Київському університеті імені Бориса Грінченка: «Заняття зі студентами мають відбуватися на засадах партнерської взаємодії. Засоби навчання добираються викладачем самостійно із міркувань доцільності» (Тимчасове положення про організацію освітнього процесу в Київському університеті імені Бориса Грінченка, с. 27).

Як показує досвід, на семінарських заняттях із психології найдоцільнішими виявляються прийоми роботи, що організовані на засадах мікрогрупової інтеракції з елементами комунікативного тренінгу та взаємного поцінування студентами

навчальних досягнень одне одного. Для того, щоб організувати таке заняття, мотивувати й залучити кожного студента до активної творчої роботи як на етапі підготовки до нього, так і в процесі його проведення, планується робота над аналізом декількох (як правило, трьох-чотирьох) проблем у межах теми, що виносяться на обговорення. Визначаються чіткі критерії, за якими йтиме обговорення та взаємооцінювання (див. табл.1.).

На початку семінарського заняття формуються мікрогрупи для обговорення проблеми (кількість груп дорівнює кількості винесених на обговорення проблем). Лімітується час на роботу всередині групи, після чого результати мікрогрупового обговорення виносяться на розгляд усіх учасників семінару. Зазначені вище критерії лягають в основу аналізу й оцінки.

Таблиця 1.

Організація роботи на семінарському занятті: критерії аналізу та
взаємооцінювання навчальних досягнень

Критерії аналізу й оцінки	Взаємооцінювання		
	1 мікрогрупа	2 мікрогрупа	3 мікрогрупа
<i>Розкриття суті проблеми</i>			
<i>Визначення основних понять</i>			
<i>Ілюстрування, наведення прикладів</i>			
<i>Проблемна (цікава) подача інформації</i>			
<i>Ліміт часу</i>			
Підведення підсумків			

Із психологічної точки зору дуже важливо, що в процесі роботи у студентів виникає об'єктивна потреба й необхідність налагоджувати взаємодію всередині мікрогрупи, вчитися чути одне одного і домовлятися, відкидати другорядне і зосереджуватися на головному, адже результат спільної роботи значною мірою залежать від підготовленості кожного і злагодженості роботи всіх.

Результати роботи над проблемою презентує кожна мікрогрупа, її аналізують та оцінюють усі учасники семінару за кожним із виокремлених критеріїв. Підсумкова оцінка кожному студенту за роботу на семінарському занятті формується з оцінок, виставлених усіма учасниками семінару. Викладач залишає за собою право корегувати окремі компоненти оцінки в процесі обговорення. Таким чином, у студентів формуються не лише професійні компетентності, але й професійна самооцінка.

Особлива увага викладача звертається на те, якої значимості набуває для студентів та чи інша навчальна ситуація міжособистісної взаємодії, який особистісний сенс у неї вкладається, який мотив активності домінує. Обов'язковим елементом аналізу та оцінювання є аргументування висловлених думок, а також готовність та вміння поцінювати навчальні досягнення одне одного. Крім того, зворотній зв'язок про успішність кожного учасника взаємодії виконує не стільки функцію контролю, скільки інформування, тобто містить інформацію для студента, що стосується його внеску в досягнутий результат, його рівня компетентності тощо. Такий характер зворотного зв'язку сприяє розвитку внутрішньої мотивації й почуття компетентності.

Висновки. Система роботи, спрямована на розвиток внутрішньої мотивації, у поєднанні з тією психологічною атмосферою, яка створюється у взаємодії в системах «викладач – студент» та «студент – студент», здатна забезпечувати саморозвиток майбутніх фахівців, їхню автономність, компетентність й особисту відповідальність за результати виконання навчально-професійної діяльності. Накопичення досвіду успішної навчальної діяльності сприяє розвитку ціннісної сфери студентів і формуванню професійних компетентностей.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні динаміки ціннісно-мотиваційної сфери студентів із різними рівнями успішності та спрямованості навчально-професійної діяльності.

Література

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
2. Климчук В.О. Внутрішня мотивація учбової діяльності молоді : теорія, методика, програма розвитку: монографія / В.О. Климчук, В.В. Горбунова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 107 с.
3. Музика О.Л. Особистісно-ціннісна взаємодія як чинник розвитку педагогічної обдарованості / О.Л. Музика // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. VI: Психологія обдарованості. – Випуск 13. – Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – С. 6-19.
4. Музика О.О. Педагогічна взаємодія як чинник розвитку внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності студентів / О.О. Музика // Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20-21 квітня 2017 року) : збірник тез. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – Ч.1. – С. 225-227.
5. Музика О.О. Референтні стосунки як ресурс духовного розвитку студентів / Музика Олена Оксентівна // ISSN Online : 2312-5829. Освітнологічний дискурс, 2016. – № 3 (15). – С. 63-73.
6. Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти (наказ МОН № 600 від 01.06.16 року). – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/51506/ (дата звернення 20.09.2017). – Назва з екрана.
7. Професійно-орієнтовані завдання з психології : навчальний посібник / За ред. О.Л. Музики. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 566 с.
8. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі : методичний посібник / За ред. О.Л. Музики. – Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 146 с.
9. Тимчасове положення про організацію освітнього процесу в Київському університеті імені Бориса Грінченка. – Режим доступу : http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.kmn/org_osvit_proc_60.pdf (дата звернення 20.09.2017). – Назва з екрана.
10. Чирков В.И. Межличностные отношения, внутренняя мотивация и саморегуляция / В.И. Чирков // Вопр. психол. – 1997. – №3. – С.102-111.

ЦЕННОСТНО-МОТИВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СТУДЕНТОВ

Елена Музыка, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры педагогики и психологии, Киевский университет имени Бориса Гринченко, ул. И. Шамо, 18/2, 02154 м. Киев, Украина, o.muzyka@kubg.edu.ua

В статье исследуются ценностно-мотивационные аспекты педагогического взаимодействия преподавателя и студентов. Доказывается, что развитие внутренней мотивации и формирования чувства компетентности способствует накоплению положительного опыта решения учебно-профессиональных задач в процессе ценностной взаимодействия преподавателя со студентами. Выделяются критерии взаимооценивания знаний с целью содействия ценностном осмыслению будущей профессиональной деятельности и формированию профессиональных компетенций.

Ключевые слова: взаимодействие; личностные ценности; мотивация; педагогическое взаимодействие; студенческий возраст; учебно-профессиональная деятельность.

VALUE AND MOTIVATIONAL ASPECTS OF PEDAGOGICAL INTERACTION OF TEACHER AND STUDENTS

Olena Muzyka, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Boris Grinchenko University of Kyiv
boulevard I. Shamo, 18/2, 02154 Kyiv, Ukraine, o.muzyka@kubg.edu.ua

The article deals with value-motivational aspects of pedagogical interaction of the teacher and students. It turns out that the development of internal motivation and the formation of a sense of competence contributes to the accumulation of positive experience in solving educational and professional tasks in the process of value interaction between the teacher and students. The criteria for mutual evaluation of educational achievements are singled out in order to promote the value comprehension of the future professional activity and the formation of professional competencies.

The system of work aimed at developing internal motivation, in conjunction with the psychological atmosphere created in interaction in the systems of "teacher - student" and "student - student", is able to provide self - development of future specialists, their autonomy, competence and personal responsibility for the results of execution educational and professional activity. Accumulation of the experience of successful educational activity contributes to the development of the value sphere of students and the formation of professional competencies.

Keywords: educational-professional activity; interaction; motivation; pedagogical interaction; personal values; student's age.

References

1. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen / Za red. V.O. Moliako (2006) [Ability, creativity, giftedness: theory, methodology, research results]. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 320 (ukr).
2. Klymchuk V.O., Horbunova V.V. (2014) Vnutrishnia motyvatsiia uchbovoi diialnosti molodi: teoriia, metodyka, prohrama rozvytku: monohrafiia [Internal motivation of educational activity of youth: theory, methodology, program of development]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 107 (ukr).

3. Muzyka O.L. (2017) Osobystisno-tsinnisna vzaiemodiia yak chynnyk rozvytku pedahohichnoi obdarovanosti [Personal and psychological interaction as a factor of gifted personality's development]. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. T.VI: Psykholohiia obdarovanosti. Vypusk 13. Kyiv-Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 6-19 (ukr).

4. Muzyka O.O. (2017) Pedahohichna vzaiemodiia yak chynnyk rozvytku vnutrishnoi motyvatsii navchalno-profesiinoi diialnosti studentiv [Pedagogical interaction as a factor of development of internal motivation of educational and professional activity of students]. Nauka III tysiacholittia: poshuky, problemy, perspektyvy rozvytku : materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (20-21 kvitnia 2017 roku) : zbirnyk tez. Berdiansk : BDPU, 2017. Ch.1., 225-227 (ukr).

5. Muzyka O.O. (2016) Referentni stosunky yak resurs dukhovnoho rozvytku studentiv [Reference relations as a resource for students' spiritual development]. ISSN Online: 2312-5829. Osvitlohichnyi dyskurs, № 3 (15), 63-73 (ukr).

6. Pro zatverdzhennia ta vvedennia v diiu Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity (nakaz MON № 600 vid 01.06.16 roku) (2016) [On Approval and Introduction of Methodical Recommendations on the Development of Higher Education Standards]. Available at : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/51506/ (ukr).

7. Profesiino-oriientovani zavdannia z psykholohii: navchalnyi posibnyk / Za red. O.L. Muzyky (2010) [Professionally-oriented problems in psychology]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 566 (ukr).

8. Psykholohichni zasady rozvytku obdarovanoi osobystosti v osvitnomu seredovyschi: metodychnyi posibnyk / Za red. O.L. Muzyky (2015) [Psychological principles of gifted personality development in educational environment]. Kyiv-Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 146 (ukr).

9. Tymchasove polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu v Kyivskomu universyteti imeni Borysa Hrinchenka (2015) [Temporary provision for the organization of the educational process at the Borys Grinchenko University of Kyiv]. – Available at : http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.kmn/org_osvit_proc_60.pdf (ukr).

10. Chyrkov V.Y. (1997) Mezhllychnostnye otnosheniya, vnutrenniaia motyvatsiia y samorehuliatyia [Interpersonal relations, internal motivation and self-regulation]. Vopr. psikh., №3, 102-111 (rus).

Стаття надійшла до редакції 04.10.2017

Прийнято до друку 23.11.2017